

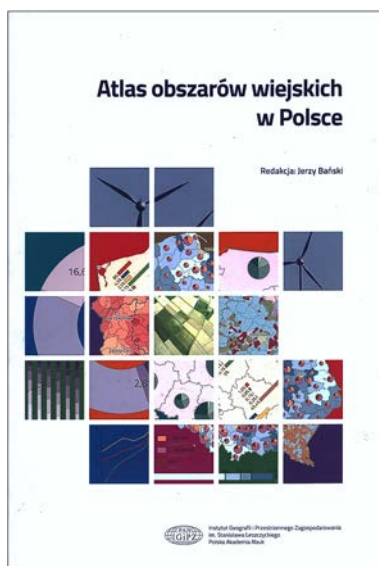
Atlas obszarów wiejskich w Polsce. Redakcja Jerzy Bański. Autorzy atlasu: Jerzy Bański, Konrad Czapiewski, Mariola Ferenc, Michał Konopski, Marcin Mazur, Tomasz Ryger. Redakcja kartograficzna Aleksandra Deręgowska, Janusz Księżak. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, 2016. Format 42 × 31 cm, 144 s.

Atlas obszarów wiejskich w Polsce jest pierwszym na polskim rynku wydawniczym atlasem dającym wszechstronną i kompleksową charakterystykę polskiej wsi. Można go uznać za kontynuację, a przede wszystkim znaczne rozszerzenie tematyki opracowanego przez ten sam instytut i wydanego w 2010 roku *Atlasu rolnictwa Polski*¹. W porównaniu z tym atlasem objętość recenzowanej publikacji jest wprawdzie niewiele większa (144 strony wobec 126 stron), ale zawiera ona zdecydowanie więcej map (328 map Polski w porównaniu do 161 map w atlasie rolnictwa). Wynika to przede wszystkim stąd, że o ile w atlasie rolnictwa mapy zajmują jedynie 40% objętości, to w recenzowanym atlasie – 65%. Na pozostałą część składają się: diagramy i wykresy – 12%, tekst – 11,5%, zdjęcia – 7,5% oraz tabele i schematy – 4%.

Atlas składa się z ośmiu części: 1. *Środowisko przyrodnicze* (26 s.), 2. *Użytkowanie ziemi* (10 s.), 3. *Osadnictwo* (8 s.), 4. *Demografia* (18 s.), 5. *Spółeczeństwo* (18 s.), 6. *Funkcje gospodarcze* (24 s.), 7. *Mieszkalnictwo i infrastruktura* (18 s.), 8. *Planowanie i zarządzanie* (14 s.).

Jako obszary wiejskie poza gminami wiejskimi uznano w atlasie również gminy miejskie liczące mniej niż 10 000 mieszkańców, a także gminy miejsko-wiejskie z miastami poniżej 10 000 mieszkańców. Włączenie małych miast do obszarów wiejskich uzasadniono we wstępie silnym powiązaniem funkcjonalnym z sąsiednimi obszarami wiejskimi. Wydaje się, że przyjęcie kryterium liczby mieszkańców, a nie jedynie statusu administracyjnego, jest słuszne, tym niemniej wybór limitu 10 000 mieszkańców (a nie np. 5000) powinien być bliżej uzasadniony we wstępie. Gminy, których nie zaliczono do obszarów wiejskich, zostały na zdecydowanej większości map wyróżnione szarą, nieco zbyt mocną barwą. O ile jest to w pełni uzasadnione w przypadku kartogramów i kartodiagramów z odniesieniem danych do gmin, a także map kropkowych lub „kropkopodobnych” sygnatur, to istotne wątpliwości budzą takie wydzielenia na mapach, na których zastosowano metody chorochromatyczną, zasięgów lub izol linii (z wyjątkiem mapy typów sieci osadnictwa wiejskiego na s. 49 oraz mapy typów morfogenetycznych osiedli wiejskich na

s. 50). Dotyczy to w szczególności map w dziale *Środowisko przyrodnicze*. Tak jak nie przerywano sygnatur rzek na obszarach miast, tak samo nie ma potrzeby przerywać na tych obszarach np. barw hipsometrycznych lub oznaczeń dominujących kierunków wiatrów. W kilku tylko przypadkach odstąpiono od przyjętej reguły, np. na mapach struktury użytkowania ziemi (s. 36), dialektów języka polskiego (s. 84) i regionów historyczno-etnograficznych (s. 83).

Jeżeli na tej ostatniej mapie nie wydzielono obszarów miejskich, to tym bardziej nie powinny być one wydzielone np. na mapach regionów geobotanicznych (s. 20) czy regionów fizycznogeograficznych (s. 31).

Atlas zawiera 340 map, w tym, jak wspomniano, 328 map Polski, z których zdecydowaną większość – 297 (90%) stanowią mapy w skali 1:6 000 000. Tylko 19 map (6%) – to mapy w skali 1:4 500 000, a 13 (4%) w skali 1:3 000 000 (z czego – 11 map w części *Środowisko przyrodnicze*).

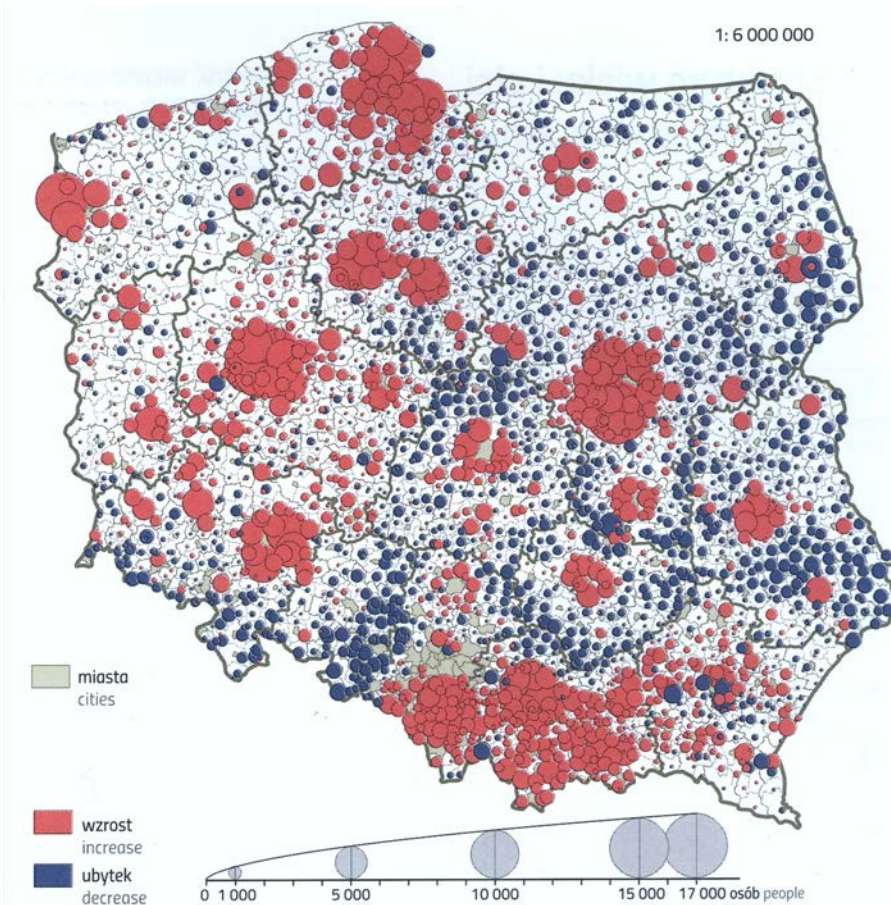
Podobnie jak w przypadku skal, atlas jest również dość jednolity, choć w znacznie mniejszym stopniu, pod względem zastosowanych metod prezentacji.

¹ Recenzja tego atlasu ukazała się w „Polskim Przeglądzie Kartograficznym” T. 43, 2011, nr 1, s. 62–64.

Ponad połowa map – 180 czyli , 55% – to kartogramy, z wyjątkiem kilku, w skali 1:6 000 000. Na większości kartogramów jednostkami odniesienia są gminy. Tak szczegółowe pokazanie przestrzennego zróżnicowania różnych zjawisk jest bardzo cenne, gdyż jak wynika nawet z pobieżnej analizy zawartych w atlasie map, w wielu przypadkach – obok lub zamiast ogólnych tendencji – mamy do czynienia z lokalnymi uwarunkowaniami, decydującymi o wielkości lub intensywności zjawiska. Ten szczegółowy obraz jest jednak trudny do pokazania w czytelny i w pełni jednoznaczny sposób w tak małej skali, w której średnia powierzchnia jednostki odniesienia wynosi mniej niż 4 mm². W recenzowanym atlasie w większości kartogramów przyjęto 7 klas, dla których najczęściej zastosowano skalę jednobarwną. Przy takim rozwią-

zaniu identyfikacja barw na mapie i w legendzie jest często bardzo utrudniona, a nawet niemożliwa. Zachowany jest wprawdzie ogólny obraz zróżnicowania zjawiska, ale powinna być również zapewniona czytelność na szczegółowym poziomie czytania. Natomiast przestrzenną identyfikację poszczególnych gmin bardzo ułatwia dodanie, obok granic województw, również granic powiatów (co niestety nie jest przeważnie praktykowane). Granice te, jako element odniesienia, są również bardzo przydatne na mapach kropkowych pokazujących w sposób pogłębiony rozmieszczenie poszczególnych upraw w dziale *Użytkowanie ziemi*.

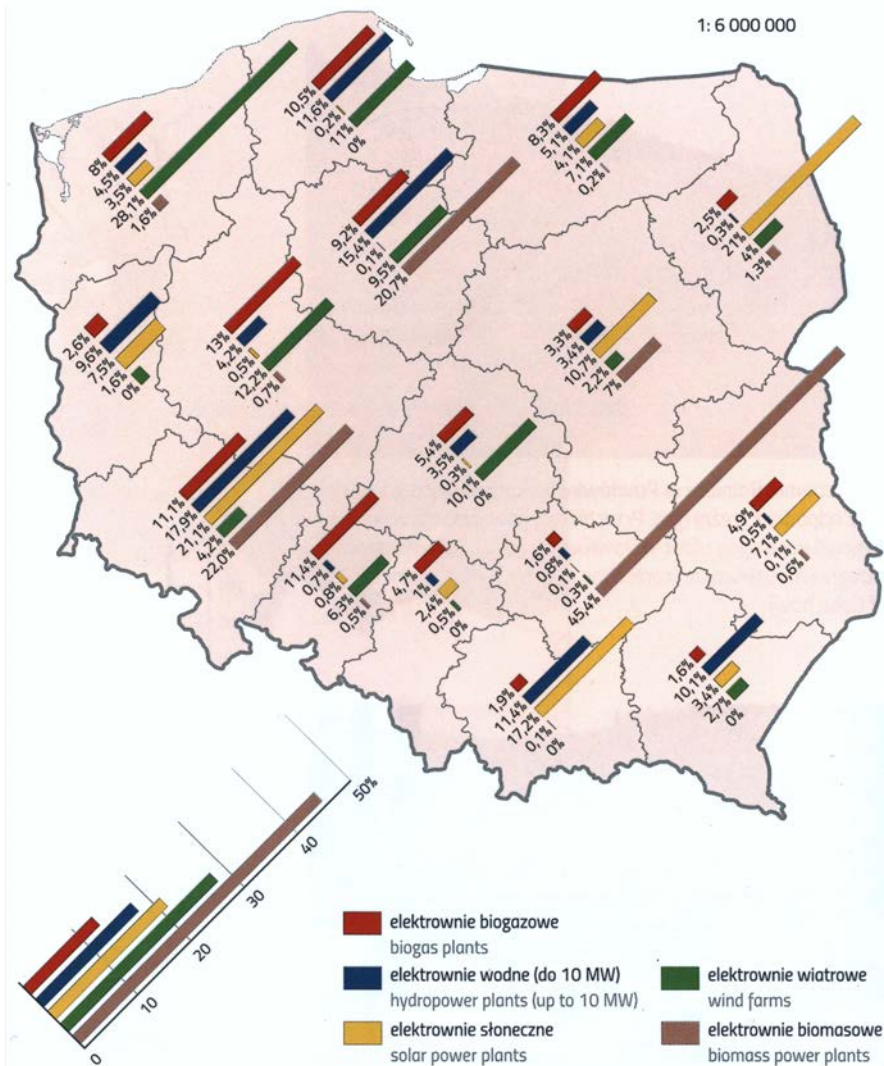
Na 45 mapach (w tym dziewięciu w połączeniu z kartogramem) zastosowano metodę kartodiagramu, przeważnie kołowego w odniesieniu do województw.

Zmiana liczby ludności wiejskiej wg gmin, 1995–2012
Change in rural population number by communes, 1995–2012

W pierwszym dziale atlasu (*Środowisko przyrodnicze*) wielkość kołowych kartodiagramów strukturalnych (s. 12, 19, 22, 33) zróżnicowano, zgodnie z tytułami map, proporcjonalnie do powierzchni województw (sformułowanie „struktura... wg powierzchni województw” jest tu jednak nieodpowiednie). Proporcjonalne do powierzchni województw powinny być jednak, zgodnie z przyjętą w metodyce kartograficznej konwencją, powierzchnie kół, a nie ich promienie. Kartodiagramy kołowe na dziewięciu mapach

w skali 1:6 000 000 (trzy w dziale *Demografia* i dwie w dziale *Społeczeństwo*) są odniesione do gmin. Pokazują one bardzo ciekawe zagadnienia, przeważnie w ujęciu dynamicznym, np. zmiany liczby ludności wiejskiej (s. 55, ryc. 1) czy saldo migracji krajowych (s. 65), na obu mapach w odniesieniu do lat 1995–2012. Mapy te mogłyby doskonale pokazywać stopień i zasięg oddziaływania głównych ośrodków miejskich, lecz niestety jest to utrudnione ze względu na wzajemne nakładanie się nieraz nawet trzech diagrama-

Udział województw w produkcji energii odnawialnej wg jej rodzaju w Polsce, 2014
Shares of voivodships in production of particular types of renewable energy in Poland, 2014

mów kołowych i całkowite przykrywanie granic gmin. Dlatego obie mapy powinny być w dwukrotnie większej skali 1:3 000 000. Na uwagę zasługuje oryginalny i pomysłowy kartodiagram słupkowy na s. 112 w dziale *Funkcje gospodarcze*, pokazujący udział województw w poszczególnych rodzajach energii odnawialnej (ryc. 2). Skośnie ukierunkowane słupki dały bardzo dobry efekt, umożliwiając swobodne zmieszczenie wszystkich diagramów i ułatwiając odczytanie procentowych wartości reprezentowanych przez poszczególne diagramy. Również oryginalna, ale niestety na niektórych obszarach (szczególnie na wybrzeżu Bałtyku) mniej czytelna jest prezentacja na sąsiedniej stronie za pomocą kół i słupków lokalizacji farm wiatrowych z oznaczeniem ich mocy i liczby turbin. Niezbyt fortunnym, choć oryginalnym pomysłem było zastosowanie niedomkniętych diagramów pierścieniowych do pokazania udziału mieszkań na obszarach wiejskich wyposażonych w wybrane elementy infrastruktury technicznej (s. 123).

Z pozostałych metod ilościowych, poza wspomnianą już metodą kropkową (14 map), wykorzystaną przede wszystkim do pokazania rozmieszczenia poszczególnych upraw, zastosowano metodę izolinii. Poza tradycyjnym jej wykorzystaniem na mapach klimatycznych (dział *Środowisko przyrodnicze*), na uwagę zasługują interesujące mapy izolinowe w dziale *Mieszkalnictwo i infrastruktura*, przedstawiające takie zagadnienia, jak odsetek mieszkań wybudowanych przed 1918 rokiem, przeciętny rok budowy obecnie zamieszkałych mieszkań, gęstość sieci dróg lokalnych (może bardziej wymowna byłaby gęstość dróg o nawierzchni twardej) oraz dostępność czasową do miast o różnej wielkości (4 mapy).

Metody jakościowe zostały zastosowane na 71 mapach (22% ogólnej liczby map) – na trzydziestu trzech mapach jest to metoda chorochromatyczna, na dwudziestu pięciu metoda zasięgów, a na trzynastu – sygnatur.

Metody chorochromatyczna i w mniejszym stopniu zasięgów zostały zastosowane przede wszystkim w dziale *Środowisko naturalne*, najczęściej na mapach w skali 1:3 000 000 w celu pokazania różnicowania środowiska przyrodniczego poprzez wyznaczenie typów lub regionów (np. typy modelowania rzeźby, typy krajobrazów naturalnych, regiony geobotaniczne). Dość duża skala większości tych map ułatwia czytelność, nawet w przypadku znacznej liczby wydzielań (np. na mapie krajobrazów roślinnych, s. 21), gdzie oprócz barw zastosowano również desenie. Jedynie czytelność mapy lasów według podstawowych form (s. 22) jest utrudniona i aby ją w pełni uzyskać powinna być ona wykonana w większej skali. Na mapach z zastosowaniem omawianych metod przyjęto dość dziwną zasadę dotyczącą treści podkładowej. W skalach 1:6 000 000 i 1:4 500 000 jako treść podkładową umieszczono, obok sieci głównych rzek i zasięgów miast liczących ponad 10 000 mieszkań-

ców, również granice województw (np. na mapie regionów klimatycznych, s. 14 lub zasięgów wybranych gatunków drzew, s. 22). Natomiast na mapach w skali 1:3 000 000 granice województw zostały pominięte. Wprawdzie istnieje niezbyt uzasadniona tradycja pomijania granic politycznych i administracyjnych na mapach środowiska przyrodniczego, jednak w atlasie, gdzie na ponad 90% map dane prezentowane są w odniesieniu do jednostek administracyjnych, granice tych jednostek, przynajmniej wyższego rzędu, powinny się znaleźć na wszystkich mapach, choćby w celu ułatwienia porównania map z różnych działów.

Raczej nietypową, bo przypominającą kartogram, formę metody zasięgów zastosowano na dwóch seriach bardzo interesujących map w dziale *Funkcje gospodarcze*. Pierwsza seria (s. 100, 101) przedstawia gminy specjalizujące się w różnych sektorach produkcji, a druga (s. 106, 107) gminy specjalizujące się w różnych sektorach usług. Podsumowaniem każdej z tych serii są mapy pokazujące typologie gmin według specjalizacji w zakresie produkcji przemysłowej i usług. Podobną metodę zasięgów zastosowano na ostatnich mapach atlasu do pokazania przestrzennych zasięgów problemów demograficznych i społeczno-ekonomicznych na obszarach wiejskich.

Ostatnią z metod jakościowych, jakie zastosowano w atlasie, jest metoda sygnatur (11 map Polski). Mapy przypominają mapy kropkowe, ale poszczególne kropki reprezentują pojedyncze obiekty, więc jest to metoda sygnatur. W dziale *Osadnictwo* jest to bardzo interesująca seria pięciu map przedstawiających rozmieszczenie wsi według klas liczby mieszkańców. W dziale *Mieszkalnictwo i infrastruktura* „sygnatury kropkowe” pokazują rozmieszczenie szkół podstawowych, przedszkoli, bibliotek publicznych, klubów sportowych, ośrodków kultury, przychodni lekarskich i aptek zwracając uwagę na istotne przemiany, jakie w ostatnich dziesięcioleciach nastąpiły na polskiej wsi.

Ujęcia dynamiczne spotykamy na 61 mapach, co stanowi 19% wszystkich map w atlasie, najwięcej w dwóch działach: *Demografia* (25 map) oraz *Mieszkalnictwo i infrastruktura* (23 mapy). W pierwszej z wymienionych części dynamikę pokazano na 23 kartogramach i dwóch kartodiagramach przedstawiających zmiany salda lub stopy przyrostu, najczęściej w okresie od 1995 lub 1996 roku do roku 2012. Sześć map pokazuje prognozy różnych wskaźników i współczynników demograficznych w odniesieniu do powiatów na rok 2035. W inny przeważnie sposób pokazano dynamikę w dziale *Mieszkalnictwo i infrastruktura*. Jest ona z reguły przedstawiana nie na jednej mapie, ale na serii map. Na szczególną uwagę zasługuje tu seria map pokazujących przeciętną powierzchnię mieszkań w powiatach w sześciu okresach budowy: przed 1914, 1914–1944, 1945–1970, 1971–1988, 1989–2002 oraz 2003–2011 (s. 116). Dział ten otwiera interesująca, lecz budząca

wątpliwości mapa w skali 1:3 000 000, pokazująca za pomocą przylegających do siebie diagramów słupkowych liczbę mieszkań zbudowanych w latach 1989–2002 oraz w latach 2003–2011 (s. 114). Umieszczenie obok siebie słupków z reguły sugeruje możliwość ich łatwego porównania, ale w tym przypadku porównujemy okresy o różnej długości – 13 lat i 8 lat. W tym samym dziale do pokazania dynamiki próbowano wykorzystać wspomniane wyżej „sygnatury kropkowe”. Jednak barwne zróżnicowanie kropek w celu pokazania różnych okresów powstania lub funkcjonowania obiektów nie dało dobrego efektu, gdyż barwy kropek w wielu przypadkach są słabo rozróżnialne (s. 127).

Seria trzech map o jednakowym tytule *Struktura funkcjonalna obszarów wiejskich*, różniących się odniesieniem czasowym – 1988, 1999, 2010, otwiera szósty dział atlasu pt. *Funkcje gospodarcze*. Na mapach tych, w przeciwieństwie do wszystkich innych map w atlasie z odniesieniem do gmin, pominięto granice powiatów, co z pewnością utrudnia identyfikację gmin. Na znacznie jednak większą trudność napotkamy, jeśli chcemy porównać, jak zmieniły się funkcje w okresie 22 lat. Legendy do każdej z tych map były opracowane niezależnie od siebie, przez co są nieporównywalne. Np. obszary o tych samych funkcjach są na poszczególnych mapach inaczej nazwane: typ mieszany (mapa pierwsza), funkcje mieszane (mapa druga), obszary o funkcjach mieszanych (mapa trzecia).

Do pokazania dynamiki wykorzystano w atlasie 36 przeważnie liniowych wykresów, stanowiących około jedną czwartą wszystkich diagramów i wykresów. Najwięcej, bo prawie połowę wszystkich wykresów dynamicznych znajdujemy w dziale *Demografia*.

Pod względem objętości wyróżniają się dwa działy – *Środowisko przyrodnicze* oraz *Funkcje gospodarcze*. W zasadniczej części pierwszego z nich (rozdział *Warunki naturalne*) przedstawiono podstawowe charakterystyki wszystkich elementów środowiska poza geologią. Zamykający ten dział rozdział *Zróżnicowanie krajobrazowe*, stanowiący pewnego rodzaju syntezę tych elementów, należałoby umieścić bezpośrednio po tych charakterystykach, a przed rozdziałami *Ochrona Środowiska* i *Zagrożenia środowiska* (te dwa rozdziały raczej w odwrotnej kolejności, gdyż ochrona jest następstwem zagrożeń).

W dziale *Funkcje gospodarcze* tylko pięć stron poświęcono rolnictwu dominującej, przynajmniej pod względem liczby zatrudnionych, funkcji obszarów wiejskich – co jest zrozumiałe wobec istnienia wydanego niedawno wspomnianego na wstępie *Atlasu rolnictwa Polski*. Ponad połowę tego działu poświęcono przemysłowi oraz usługom. Na uwagę zasługują dwie serie, każda po osiem map, zakończone syntetycznymi mapami typologii gmin, z których pierwsza pokazuje specjalizację w „sektorze produkcji”, druga w „zakresie usług” (mamy tu też przykład braku

ujednoczenia pojęć). W dziale tym znalazły się dwie jedyne w całym atlasie mapy Europy: jedna, pokazująca w sposób poglądowy liczbę oraz udział udzielonych noclegów turystom zagranicznym (s. 110), a druga, prezentująca główne eksportowe produkty rolno-spożywcze Polski i kierunki ich eksportu. Ta ostatnia jest znacznie mniej wymowna, gdyż nie daje żadnych charakterystyk ilościowych.

Treść działu *Mieszkalnictwo i infrastruktura* jest szczególnie interesująca. Dano tu dość wszechstronną charakterystykę mieszkań i ich wyposażenia technicznego, a przede wszystkim, co już zaznaczyłem, pokazano istotne przemiany, jakie nastąpiły w budownictwie mieszkaniowym zarówno w ostatnim dwudziestoleciu jak i w ostatnim stuleciu. Pewne wątpliwości budzi zakres treści rozdziału *Infrastruktura społeczna*, ściśle związany, a nawet częściowo pokrywający się z zakresem treści działu *Społeczeństwo*. W tym ostatnim dziale, a nie w rozdziale *Infrastruktura społeczna* powinna się np. znaleźć mapa przedstawiająca udział osób korzystających z pomocy społecznej (s. 124).

Zakres treści działu *Społeczeństwo* budzi największe wątpliwości. Najlepiej zaprezentowano w nim zagadnienia wykształcenia ludności wiejskiej i efekty tego wykształcenia. Część map z rozdziału *Aktywność ekonomiczna i społeczna* powinna się znaleźć w dziale *Funkcje gospodarcze* (np. mapy pokazujące dynamikę liczby podmiotów gospodarczych, s. 78). Poza wspomnianą już pomocą społeczną oraz bezrobociem powinny być również uwzględnione inne czynniki wpływające na poziom życia ludności wiejskiej, takie jak oszczędności, zadłużenie, zagęszczenie mieszkań, dostęp do Internetu, patologie społeczne czy szacunkowa liczba bezdomnych.

Zagadnieniom kultury poświęcono krótki rozdział *Kultura ludowa*. Inne przejawy aktywności kulturalnej (biblioteki publiczne, kluby sportowe i domy kultury) pokazano we wspomnianym już rozdziale *Infrastruktura społeczna*. Nie uwzględniono natomiast innych aspektów działalności i aktywności związanych z kulturą, np. skansenów, muzeów, uroczystości dożynkowych czy ludowych zespołów muzycznych. Całkowicie zostały pominięte istotne na obszarach wiejskich formy działalności związane z życiem religijnym. Mapa na s. 84 przedstawiająca liczbę osób deklarujących niepolską narodowość powinna znaleźć się w dziale *Demografia*, a nie w rozdziale *Kultura ludowa*.

Dział *Demografia* wyróżnia się, jak już zaznaczono, największą liczbą ujęć dynamicznych, zarówno w postaci map jak i wykresów. Jest to bardzo istotne, biorąc pod uwagę znaczenie zmian, jakie w tym zakresie zachodzą na polskiej wsi. W pierwszym rozdziale, obok kropkowej mapy rozmieszczenia ludności wiejskiej (w zbyt małej skali), przydałaby się mapa (najlepiej dazymetryczna) gęstości ludności wiejskiej (seria pięciu map na s. 48 jest mało czytelna). Typowy błąd spotykamy na sąsiedniej mapie pokazującej

odsetek ludności wiejskiej w powiatach. Uzyskany obraz jest nieporównywalny w przypadku powiatów ziemskich oraz powiatów, w obrębie których znajdują się powiaty grodzkie. Ponieważ z powiatów ziemskich zostały wyłączone powiaty grodzkie, te pierwsze zawsze znajdują się w najwyższej klasie udziału ludności wiejskiej. Najwięcej miejsca w tym dziale poświęcono przedstawieniu przestrzennego zróżnicowania oraz czasowych zmian struktury pldci i wieku. W rozdziale *Migracje* uwzględniono jedynie migracje wewnętrzne, pominięto natomiast istotne, szczególnie na niektórych obszarach wiejskich, migracje zagraniczne. Brak również w omawianym dziale uwzględnienia struktury narodowościowej i wyznawczej ludności wiejskiej.

Dwa najmniej obszerne działy atlasu to *Użytkowanie ziemi i Osadnictwo*. Ich wspólną cechą jest brak map pokazujących dynamikę zjawisk. Wprawdzie jakościowe i ilościowe przemiany osadnictwa to proces długotrwały, ale nawet w ostatnich dziesięcioleciach nastąpiły zasadnicze zmiany fizjonomii budynków (np. materiałów ścian i pokrycia dachów), częściowo tylko uwzględnione w dziale *Mieszkalnictwo i infrastruktura*). Istotne zmiany przestrzenne nastąpiły w użytkowaniu ziemi. Polegały one przede wszystkim na zmniejszaniu powierzchni użytków rolnych i powiększaniu obszarów leśnych. Byłoby interesujące pokazanie, jaki wpływ na tempo tych zmian miało wejście Polski do Unii Europejskiej.

Interesujący i w naszej kartografii atlasowej w dużym stopniu nowatorski pod względem zakresu treści jest ostatni dział atlasu *Planowanie i zarządzanie*. Składa się on z czterech rozdziałów: *Samorząd terytorialny, Planowanie przestrzenne, Fundusze UE oraz Obszary problemowe*. Szczególnie godny uwagi jest ostatni z wymienionych rozdziałów, który może być traktowany jako pewnego rodzaju podsumowanie i synteza problematyki poruszanej w atlasie.

Recenzowany atlas jest niewątpliwie publikacją bardzo wartościową, znacznie wzbogacającą naszą wiedzę o wielu problemach i przemianach, jakie dokonały się na polskiej wsi, szczególnie w ostatnim dwudziestolecu. Należy podkreślić, że autorzy atlasu

starali się dać informację możliwie szczegółową, odnosząc ją w zdecydowanej większości przypadków do poszczególnych gmin. Szkoda tylko, że ta bogata informacja została przedstawiona na zdecydowanej większości map w zbyt małej skali, która – jak już wspomniano – umożliwia percepcję i interpretację atlasu w wielu przypadkach tylko na poziomie ogólnym.

Zakres treści atlasu znacznie wykracza poza dotychczasowe atlasowe i załącznikowe opracowania kartograficzne dotyczące obszarów wiejskich. Odnosi się to szczególnie do trzech ostatnich działów: *Funkcje gospodarcze, Mieszkalnictwo i infrastruktura* oraz *Planowanie i zarządzanie*. Pewien niedosyt natomiast, jak już zaznaczono, pozostawia niedostateczna prezentacja zagadnień społecznych, a szczególnie przemian, jakie dokonały się na polskiej wsi w ostatnim ćwierćwieczu, przede wszystkim w zakresie poprawy, ale jednocześnie postępującego zróżnicowania poziomu życia ludności. Wiele tych zmian wprawdzie w atlasie pokazano (np. w budownictwie i infrastrukturze), jednak pominięto wiele innych ważnych sfer życia wiejskiego. Warto przy tym zwrócić uwagę, że ogólną tendencją, jaką obserwujemy w strukturze treści europejskich atlasów narodowych i regionalnych, jest wzrost udziału zagadnień społecznych i kulturowych oraz spojrzeń na rzeczywistość geograficzną od strony konsumentów, a nie tylko producentów i administratorów².

Mimo pewnych niedociągnięć, opublikowany atlas stanowić może doskonałą podstawę do dalszych rozszerzonych i pogłębionych opracowań kartograficznych na temat obszarów wiejskich. Dlatego należy pogratulować jego twórcom podjęcia niewątpliwie rozwojowej inicjatywy, która stanowi istotny krok w pogłębianiu poznania złożonych problemów związanych z gospodarczymi, kulturowymi i w ogóle cywilizacyjnymi przemianami na polskiej wsi.

Wiesław Ostrowski (Warszawa)

² W. Ostrowski, J. Ostrowski, *Porównanie formy i struktury tematycznej wybranych europejskich atlasów narodowych*. „Polski Przegl. Kartogr.” T. 46, 2014, nr 1, s. 15–33.

Atlas polskiej obecności za granicą. Redakcja: Departament Współpracy z Polonią i Polakami za Granicą MSZ. Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2014, 286 s.

Recenzowana publikacja jest pierwszym atlasem geograficznym opublikowanym przez polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Zasluguje ona na uwagę, gdyż jest jednym z nielicznych opracowań o charakterze dokumentacyjnym, obejmującym szeroko rozumiane zagadnienia Polonii. Atlas rozpoznawczy jest w dwóch formach edytorskich: w postaci pliku w formacie .pdf (Portable Document

Format) oraz w wersji on-line udostępnionej bezpośrednio na stronie internetowej MSZ¹. Udostępniony

¹ Publikacja w postaci pliku .pdf dostępna jest jedynie u jego Wydawcy i udostępniana nieodpłatnie na pisemny wniosek, zaś wersja internetowa, funkcjonująca za pomocą oprogramowania Issuu, umożliwiającą jedynie korzystanie z atlasu on-line, bez możliwości pobrania i utrwalenia pliku, została